

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

Realizace prevence na základních školách

Vypracovala: Barbora Čuřínová

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Procházka, Ph.D.

České Budějovice 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci na téma Realizace prevence na základních školách jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 7.7. 2022

.....

Barbora Čuřínová

Poděkování

Ráda bych vyjádřila poděkování panu PhDr. Miroslavu Procházkovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky, které mi během vypracování bakalářské práce dával.

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je zjistit, jakým způsobem probíhá realizace primární prevence. S jakými typy rizikového chování se dotazovaní setkávají dle své zkušenosti nejčastěji. Jsou zde ukázány přínosy preventivních programů, ale i slabiny, které systém primární prevence má. Práce je rozdělena na část praktickou a teoretickou. Teoretická část je vypracována na základě odborné literatury. Věnuje se charakteristice oblastí školní prevence, jejímu dělení a subjektům, jež její realizaci mají v kompetenci. Dále typům rizikového chování, kde jsou uvedeny možné příčiny, následky a postupy řešení. Praktická část je vypracována na základě kvalitativní metody výzkumného šetření. Na základě uskutečněných preventivních programů, rozhovorů a pozorování jsou zpracovány a následně vyhodnoceny výzkumné otázky, které jsou cílem této práce.

Klíčová slova

Prevence, preventivní programy, rizikové chování, metodik prevence

Abstract

The aim of this bachelor thesis is to find out how primary prevention is implemented. What types of risky behaviour do the respondents encounter most often according to their experience. The benefits of prevention programs are shown, but also the weaknesses that the primary prevention system has. The work is divided into practical and theoretical parts. The theoretical part is based on the technical literature. It focuses on the characteristics of the areas of school prevention, its division and the subjects responsible for its implementation. The types of risky behaviour are also discussed, including possible causes, consequences and methods of dealing with them. The practical part is based on a qualitative research method. On the basis of the prevention programmes, interviews and observations carried out, the research questions that are the aim of this work are elaborated and subsequently evaluated.

Keywords

Prevention, prevention programs, risk behavior, prevention methodologist

Obsah

ÚVOD.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. ŠKOLNÍ PREVENCE.....	8
1.1. Školní prevence a její metodika	8
1.1.1. Primární prevence.....	9
1.2. Metodik prevence	12
2. HLAVNÍ TYPY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ	14
2.1. Záškoláctví.....	14
2.2. Šikana a extrémní projevy agrese	15
2.2.1. Šikana	16
2.2.2. Vandalismus	17
2.3. Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě.....	17
2.4. Rasismus a xenofobie.....	18
2.5. Negativní působení sekt.....	18
2.6. Sexuální rizikové chování	19
2.7. Prevence v adiktologii	19
2.8. Spektrum poruch příjmu potravy.....	20
2.9. Okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte.....	20
PRAKTICKÁ ČÁST	22
3. METODIKA A CÍLE	22
3.1. Výzkumné otázky	23
3.2. Výzkumný soubor.....	23
4. PRŮBĚH A VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	25
4.1. Průběh.....	25
4.2. Vyhodnocení	25
4.2.1. Metodik prevence	25
4.2.2. Třídní učitelka vybrané třídy s četným výskytem rizikového chování.....	29
4.2.3. Mluvní PČR.....	32
4.2.4. Ostatní třídní učitelé	33
5. DISKUSE.....	38
ZÁVĚR.....	43
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	45

ÚVOD

Realizace prevence na základní škole je jedním z nejdůležitějších aspektů současného základního vzdělávání. Škola má vedle vzdělávání také současně děti vychovávat. Cílem prevence je dnes spíše předcházet rizikovému chování, avšak škola svojí úlohou může velmi výrazně těmto jevům předejít edukací nebo v případě potřeby cíleně řešit nastalé situace dle jasně stanoveného plánu. Oblast prevence se zaměřuje zejména na žáky ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, kde mohou být děti výrazně náchylnější k rizikovému chování a hrozí jim zároveň negativní ovlivnění domácí atmosférou, ale prevence zahrnuje celkově kolektiv a danou skupinu žáků na základní škole. Předcházet rizikovému chování je jednou z nejpodstatnějších funkcí základních škol. Metodika prevence nestojí pouze na osobě metodika prevence, ten samozřejmě kooperuje s třídním učitelem, výchovným poradcem, dalšími pedagogy, případně se školním psychologem a jinými pedagogickými pracovníky, kteří v případě řešení problému jsou důležitou součástí. Každá škola má dle vyhlášky MŠMT sestavený preventivní program. Nejdůležitějším aspektem programu jsou konkrétní a praktické kroky, které vedou k jednotlivým postupům při řešení dané situace.

Předcházet jevům, kterými jsou například šikana, záškoláctví, rasismus a mnoho dalších oblastí je bezesporu velmi důležité i ve spolupráci s rodiči, kteří se ve velké míře na prevenci samotné taktéž podílejí. Současně je také podstatná spolupráce rodičů a školy při řešení konkrétního rizikového chování. Mnohdy dítě nevnímá rizika svého jednání vůči druhé osobě nebo kolektivu a neuvědomuje si důsledky svého jednání. Komunikaci na daná témata žáků nejen s pedagogem, ale i např. s externími pracovníky, kteří se na takovou formu primární programů zaměřují, považují za velmi důležitou. Kolektiv, který se dynamicky proměňuje v rámci celého základního vzdělávání je potřeba cíleně edukovat a pracovat s ním v rámci této primární prevence. Třídní učitel ve spolupráci s metodikem prevence by měl zvažovat vhodnost preventivních programů pro danou skupinu a vhodně zvážit i věkový aspekt dětí. Je důležité a hlavně žádoucí, aby měla prováděná prevence u dětí pozitivní a viditelný efekt.

Toto téma jsem si vybrala, neboť jako studentka oboru učitelství občanské výchovy, vnímám právě prevenci na základní škole jako velmi důležitou a také jako nepostradatelnou součást výuky. Tyto oblasti s žáky probírat právě v období jejich dospívání je nesmírně důležité, naprosto nezbytné považuji umožnit jim vyslovit svůj názor a o těchto tématech s nimi otevřeně diskutovat. Žák by měl mít pocit jistoty, že se může na dotyčnou osobu pedagoga obrátit se svým problémem a úkolem pedagoga by mělo být u žáka zajistit pocit bezpečí.

Teoretická část práce vymezuje pojem školní prevence a hlavní zásady její realizace. Dále analyzuje jednotlivé oblasti, na které se prevence na základních školách primárně zaměřuje a popisuje roli metodika prevence, který se podílí na přípravě a evaluaci preventivního programu.

Praktická část reflektuje nejčastější případy rizikového chování žáků věkové kategorie 12-14 let na základní škole v Jihočeském kraji. Reflexe a hodnocení vychází z poznatků získaných na základě spolupráce a rozhovoru s metodikem prevence ve škole, třídním učitelem a mluvčí Policie České republiky, která se též zabývá rizikovým chováním mládeže a se školami v regionu spolupracuje. V práci jsou zahrnuty veškeré poznatky a zkušenosti výše jmenovaných. Je zde zmíněn konkrétní preventivní program, který jsem spolu s žáky absolvovala, pozorovala zde jejich reakce a následně společně s nimi rozebrala. Jsou zde zmíněny neziskové organizace, s nimiž škola spolupracuje při realizaci preventivních programů. V rámci této spolupráce jednotlivé třídy absolvují preventivní programy s externími lektory a vše probíhá za spolupráce s třídním učitelem.

TEORETICKÁ ČÁST

1. ŠKOLNÍ PREVENCE

V této části je sumarizována oblast školní prevence a následně dochází k vymezení školní prevence a zásad její realizace. Dále je zde rozebrána role metodika prevence, který se přímo účastní na přípravě a evaluaci preventivního programu na základní škole.

1.1. Školní prevence a její metodika

Školní prevence má za cíl chránit žáky před výskytem nežádoucích jevů, které jsou ve školním prostředí rizikem. Tuto formu chování označujeme jako rizikové, neboť dochází k negativním vlivům v rámci kolektivu nebo konkrétního jedince. Rizikové chování má jednoznačně špatný vliv na vývoj dítěte. (Miovský a kol., 2015). Prevence má legislativní ukotvení ve školském zákoně, který udává, že škola je povinna předcházet sociopatologickým jevům (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání). Dle nařízení má pedagog povinnost, aby došlo k předcházení sociopatologických jevů a zajištění bezpečí a ochrany zdraví dítěte. Jak uvádí Procházka (2019) lze na prevenci pohlížet dvěma pohledy v širším nebo užším pojetí. Obecně toto téma bereme jako to, že nevhodnému typu chování chceme předejít, avšak v užším chápání prevenci vnímáme a aplikujeme na konkrétní jev, na který se prevence zaměřuje.

Prevenci rozdělujeme na tři oblasti:

- Primární
- Sekundární
- Terciální

Primární prevence má za cíl předejít a zabránit vzniku rizikového chování. Sekundární prevence již poskytuje pomoc a řešení, jelikož došlo k rizikovému chování. Posledním typem je terciální prevence, kde dochází již k omezení postupu již vzniklého rizikového chování (Nešpor a kol., 1999). Na příkladu

jednoho ze sociopatologických jevů (kouření) si ukážeme, jak tyto tři prevence fungují dle přílohy metodického doporučení MŠMT (2017). V primární prevenci dochází k účinné a efektivní edukaci různými aktivitami a programy, které mají za cíl předejít a omezit například kouření. V sekundární prevenci již dochází ke snaze řešit situaci, kdy ke kouření u dotyčných žáků došlo. Terciální prevence obnáší motivaci jedince či skupiny, aby došlo k využití odborné pomoci.

Škola, jak uvádí Procházka (2019) je vhodným prostorem pro to, aby docházelo k tomu, že se v žácích může zvýšit rezistence vůči negativnímu působení. Avšak zároveň i tento školní prostor může být negativním činitelem, když dojde k selhání z pohledu výchovného procesu a v tento moment mohou vyvstat nové problémy.

Je naprosto nezbytné, aby docházelo k systematickému zapojení a zaujetí dítěte, které se ocitá v prostředí školy v naprosto odlišné pozici a v různorodých situacích, kterým musí čelit. To, aby si dítě osvojilo a zpracovalo nové situace, kterým je v tomto prostoru vystaveno, vyžaduje od dospělého pochopení, podporu a velkou míru nápomoci (Procházka, 2019). Učitel, který je s žáky v nesmírně úzkém a častém kontaktu, by měl ctít a hledět v první řadě na dobro žáka (Kraus a kol., 2001).

1.1.1. Primární prevence

Tato prevence je klíčovou a nejdůležitější. Podstatným aspektem realizace primární prevence je, aby docházelo ať už ze strany rodičů nebo pedagogů k uplatňování osobnostního přístupu vůči dětem. Dle čtyř znaků, jak je dělí Helus (2015), je velmi důležité pohlížet na dospívání u dětí ze čtyř bodů – odkázanost, otevřené prožívání, potenciality a vývojové směřování. Díky tomuto vnímání je mnohem snazší, jedince efektivně edukovat, pochopit a komunikovat s ním. Vnímat, co je jedinec schopný zvládnout, uvědomovat si nástrahy a hrozby, které mohou indikovat to, jak se jedinec v konkrétních situacích bude chovat, je zcela klíčové. V neposlední řadě však musí dojít k respektu osobnosti, která je jedinečná u každého z nás (Helus, 2015). V momentě, kdy budeme na tyto výše

zmíněné fakty pamatovat při realizaci primární prevence, je více než jasné, že to bude mít efektivní vliv. Když nebudeme pohlížet na dítě jako na individuální osobnost, nemůže naše prevence být tak účinná a skutečná, jak bude, když tento aspekt budeme zohledňovat.

Jak uvádí Miovský a kol. (2015) můžeme rozřadit devět kategorií, kde jsou tato riziková chování konkrétně specifikována. Jsou jimi – záškoláctví, šikana a extrémní projevy agrese, extrémně rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, rasismus a xenofobie, negativní působení sekt, sexuální rizikové chování, závislostní chování, spektrum poruch příjmu potravy a okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte. Tyto typy rizikového chování jsou podrobněji rozebrány ve druhé kapitole.

Realizace primární prevence je obsažena v dokumentu MŠMT jako Národní strategie – Primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2019-2027, kde jsou obsaženy teoretické strategie, cíle a priority a následně akční plány. Je velmi důležité, aby se v primární prevenci bral ohled na to, v jakém ročníku žáci jsou. Tento ohled na to, aby program nebo strategie odpovídala jejich věku, bude mít příznivější a efektivnější výsledky.

MŠMT v metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (2010) rozřazuje osm oblastí, které mají za cíl předejít nebo omezit v co největší míře rizikové chování. Zmiňované body jsou ve zkrácené podobě v tomto znění:

- Základní principy prevence
- Specifická primární prevence, která zahrnuje veškeré aktivity a programy, jež se zaměřují na všeobecnou, selektivní a indikovanou prevenci
- Nеспецифická primární prevence – zaměřuje se na rozumné využití a trávení volného času
- Efektivní primární prevence – obsahuje komplexní programy, které mají za cíl rozvoj, posílení a zvládnání rizikových situací

- Neúčinná primární prevence – jde pouze o zastrasování a předávání informací, není kladen důraz na vlastní postoje a názory žáka
- Minimální preventivní program – jde o konkrétní strategii školy
- Školní preventivní strategie – je součástí školního vzdělávacího programu a jde o strategii, která je dlouhodobého charakteru a obsahuje rámcové podklady k vypracování Minimálního preventivního programu
- Reflexe aktuální terminologie – rizikového chování

Velmi důležitou poznámkou a faktem je, že v období Covid 19, kdy probíhala na školách online výuka, byla realizace primární prevence značně ztížena a metodik prevence s ostatními pedagogickými pracovníky museli okamžitě na změněnou situaci a prostředí reagovat. Jak uvádí Vávra (2021) velkým problémem online primární prevence bylo to, že nebylo možné osobního kontaktu a došlo k omezení neverbální komunikace, vzájemné vztahy a vytváření vzájemné důvěry byly narušeny. Metodik, ale nejen ten např. i lektori preventivních programů byli vystaveni tomu, že museli zvolit vhodné strategie, tak, aby byla primární prevence stále realizovatelná a realizovaná. Vytvořená online podpora dostupná na <http://www.p-centrum.cz/elearning/>, byla označena jako nejlepší forma. Zde byly vytvořeny videa, prezentace a další materiály, které bylo možné využívat v době, kdy probíhala výuka v online prostoru. To, jakým způsobem se během pandemie nahlíželo na primární prevenci, se pochopitelně dynamicky proměňovalo. Je zřejmé, že problematika rizikového chování na sociálních sítích nebo upevňování vazeb kolektivu v online prostoru byly nesmírně obtížné a pro všechny zcela nové. Ukázalo se, jak je primární prevence nesmírně proměnlivá a bylo třeba okamžitě zareagovat na potřeby dětí. Za největší překážku během pandemie lze vnímat to, že nebylo možné mít kontrolu nad tím, zda je dětmi porozuměno to, co je jim předáváno a také chyběla velmi důležitá neverbální komunikace.

1.2. Metodik prevence

Metodik prevence je osoba, která zaštiťuje školní prevenci na školách. Jeho role je zcela nepostradatelná, jelikož má za úkol metodickou a koordinační činnost. Dle MŠMT (2010-2028) obsahuje následující vymezení v patnácti základních bodech:

1. Koordinuje tvorbu preventivního programu školy
2. Spolupracuje na realizaci aktivit devíti typů rizikového chování
3. Metodicky vede pedagogy k práci s kolektivem dětí
4. Koordinuje vzdělávání pedagogů v oblasti rizikového chování
5. Přípravuje a realizuje aktivity, které obsahují multikulturní prvky
6. Koordinuje spolupráci s orgány státní správy a samosprávy
7. Jakmile dojde k výskytu akutního rizikového chování, neprodleně kontaktuje odborné pracoviště
8. Shromažďuje informace a zprávy o žácích z poradenských zařízení
9. Vede veškeré informace a záznamy v písemné podobě, v případě potřeby doložení jeho činnosti
10. Zaštiťuje informace, programy ohledně rizikového chování
11. Prezentuje hodnocení preventivní práce školy
12. Vede evidenci veškerých spoluprací v okruhu prevence
13. Cílí a vyhledává žáky se sklony nebo projevy rizikového chování
14. Ve spolupráci se třídním učitelem zachycuje nežádoucí signály z řad žáků
15. Přípravuje strategii na začlenění osob s poruchami chování a provádí pro ně poradenskou činnost

Veškeré informace a záznamy vede metodik v písemné formě z důvodu doložení postupů a řešení. Jak uvádí Procházka (2019) metodik prevence potřebuje specializované vzdělání, aby tuto činnost mohl vykonávat a jeho role je zároveň nad činností vzdělávací. Školní metodik prevence je odpovědný za zpracování minimálního preventivního programu, který je platný po dobu jednoho školního roku a je tvořen ve spolupráci se všemi pedagogickými pracovníky. Na správnost dokumentu dohlíží Česká školní inspekce, která v průběhu roku vyhodnocuje

jeho účinnost a realizaci. Nejen role metodika je důležitá, ale i ostatní osoby a organizace. MŠMT zaštiťuje legislativní a metodické vedení prevence, dále Krajský úřad řídí činnost s koordinátory prevence (protidrogové, romské problematiky, prevence kriminality), ředitel školy nese odpovědnost za prevenci a řešení všech rizikových forem chování ve škole a v neposlední řadě je to třídní učitel, který spolupracuje s metodikem a v rámci svých kompetencí třídního učitele prevenci realizuje. Třídní učitel napomáhá k harmonii v třídním kolektivu a má přehled o osobnosti všech svých žáků a současně má povědomí o jejich rodinném zázemí, které je pro rizikové chování také velmi důležité.

Nesmírně důležitá je však samotná osobnost metodika prevence, a ne každý učitel je vhodný na tuto pozici a má na to patřičné osobnostní rysy. Metodik prevence by měl mít výborné organizační schopnosti, které jsou potřebné pro veškerou koordinaci. Zároveň by měl být vůči žákům empatický, komunikativní a vzbuzovat v žákovi důvěru, která je pro vztah metodika a žáka velmi důležitá. Jakmile se řeší v rámci rizikového chování citlivé téma, měl by metodik spolu s třídním učitelem brát zřetel na citlivost dítěte. To by u nich mělo mít pocit jistoty a bezpečí. To, že se žák mnohdy zdráhá sám oslovit metodika přímo, by mělo být metodikem také bráno v potaz. Proto metodik má např. zřídít schránku důvěry, kde je možné, aby dítě se svěřilo, zároveň by měli mít žáci přístup ke kontaktu na metodika a v případě potřeby se na něj sami obrátit. Jak již bylo zmiňováno výše, třídní učitel by měl mít povědomí nejen o žákovi samotném, ale i o prostředí, ve kterém vyrůstá a tyto informace by měl následně s metodikem sdílet. Jak učitel, tak metodik prevence mají v případě, že se jim dítě svěří s choulostivými a citlivými tématy povinnost mlčenlivosti. Samozřejmě v závažných případech, když je potřeba např. komunikace s rodiči, je důležité nesdělovat podrobnosti, pouze nastínit problém, aby nedošlo k narušení důvěry dítěte. Je ale potřeba dítěti vysvětlit, že o těchto věcech je potřeba mluvit. V případě potřeby je možné kontaktovat externího pracovníka např. psychologa. Ne všechny školy mají svého psychologa, a proto je součinnost metodika prevence s podpůrnými středisky klíčová.

2. HLAVNÍ TYPY RIZIKOVÉHO CHOVÁNÍ

Tato kapitola uvádí a charakterizuje devět typů rizikového chování. Miovský a kol. (2015) uvádí tuto typologii jako základní a tímto dělením se řídí MŠMT.

2.1. Záškoláctví

Tato forma rizikového chování je definována jako neomluvená nepřítomnost žáka, jde o záměrné zameškání školního vyučování. Z hlediska právního ukotvení se jedná o přestupek a dochází k porušení nejen školního řádu, ale současně je to také proti pravidlům povinné školní docházky. Důležité je omluvení absence zákonným zástupcem dítěte a zároveň v případě, že třídní učitel pojme podezření, že by se žák vědomě vyhýbal škole, obratem kontaktuje výše zmiňovaného zákonného zástupce (Miovský a kol., 2015).

K záškoláctví může docházet z několika důvodů a mnohdy ve spojitosti s ostatními nežádoucími jevy a projevy chování. Jak uvádí internetový zdroj <https://sancedetem.cz/zaskolactvi> existuje několik důvodů, proč jedinec nenavštěvuje školu.

- Experiment a touha po dobrodružství
- Strach
- Obrana
- Důsledek problémů např. ADHD, zdravotní handicap
- Výsledek benevolence rodičů

V prvním bodě zkouší jedinec zmiňované dobrodružství a obvykle to nebývá více než jedenkrát. Druhý bod může obsahovat příčinu ve strachu z prostředí školy, kdy jsou na žáka zejména z pohledu rodičů kladeny vysoké studijní požadavky, a dítě se bojí selhat. Třetím důvodem je obrana, která je východiskem např. pro šikanované dítě nebo tým, že se mezi vrstevníky necítí. Problémy, jež jsou také důsledkem této rizikové formy chování, jsou například zdravotního charakteru ať už na mentální či fyzické úrovni. Poslední neméně důležitým bodem může být to, že rodič dle přání svého dítěte omluví jeho absenci.

Řešení tohoto jevu je velmi důležité a jak uvádí Vágnerová (1997), je klíčové, aby ve školním kolektivu, především spíše u jedinců, kde se záškoláctví projeví již v mladším věku, musí být toto chování včas řešeno, aby následně nedošlo k častějšímu a více rozmyšlenému chování, pokud nedojde k včasnému řešení. To by mohlo mít za následek, že řešení bude složitější a mnohem delší.

2.2. Šikana a extrémní projevy agrese

Miovský a kol. (2015) vymezuje šikanu a extrémní projevy agrese, kam zařazujeme jakékoliv chování, které je úmyslně a útočně myšleno proti druhé osobě. Avšak může to znamenat i to, že chování je zacíleno proti jedinci samotnému, kde může jít např. o sebepoškozování, sebetrýznění nebo suicidální chování. Šikana není jediným projevem agrese, dalším je například i vandalismus.

Vágnerová (1997) uvádí, že původem agresivních poruch jednání mohou být:

- Specifické vlivy prostředí
- Dědičné dispozice
- Poškození mozku

To, jakým způsobem se chovají rodiče k dětem, může být příčinou, že se dítě chová vůči druhým spolužákům taktéž. Jestliže je rodič vulgární na svého potomka a dítě je následně vůči spolužákovi také sprosté, jde o výsledek osvojování a zvnitřnění hodnot rodiny. Dědičnost se projevuje u osob, které mají nejednotný vývoj osobnosti a rozdílné citové prožívání. Dítě v tomto případě nepřijímá sociální normy a určuje si svoje normy chování. Poškození mozku, které může být způsobeno např. v důsledku úrazu hlavy, může znamenat, že jedinec není schopen své projevy zcela kontrolovat a ovládat. Agresivní chování je buď prostředkem toho, že jde o prosazení např. svého názoru nebo jde o vědomé jednání, které je také cílem (šikana, vandalismus atd.) (Vágnerová 1997).

2.2.1. Šikana

Šikana je, jak definuje Vágnerová (1997) útočné chování buď jedince nebo skupiny proti jedinci, který je slabší a agresor si proto na oběť dovolí. Janošová a kol. (2016) říká, že lze šikanu určit dle několika měřítek. Kritéria jsou tři – jde o záměrné jednání proti druhé osobě, opakovanost a nerovnováhu mezi agresorem a obětí. Pro učitele je zcela klíčové, že jde o úmyslné jednání. To je pro následný postup a řešení naprosto rozhodující.

Tato forma rizikového chování je jedna z nejproblematictějších, jelikož se vyskytuje téměř v každém školním prostředí, a proto je nesmírně důležité, aby docházelo k prevencím před touto formou chování. Klíčovým aspektem je, aby pedagog bral z hlediska dospívání nebo jiných změn u jedinců zřetel na to, že velká část školního kolektivu je pod hrozbou jevu šikany. Klima třídy a školního kolektivu by mělo být pedagogem podporováno, utužováno a v momentě, kdy nastanou malé, ale patrné problémy, je třeba okamžitě jednat a zasáhnout, jak uvádí Janošová a kol. (2016).

Současným a velmi souvisejícím problémem je také kyberšikana. Jak uvádí Kohout (2016) cíle kyberšikany jsou stejné jako u šikany, ale odlišují se velmi zásadně v tom, že kybernetická šikana používá moderní technologie, jako jsou např. telefony, sociální sítě atd. Velkým problémem není při odhalení útočníka jeho totožnost, ale nastává problém z hlediska právních norem, vymezení a kvalifikování tohoto jednání není jednoduché. V případě kyberšikany je řešení mnohem složitější právě proto, jak nebezpečnou šíří sociální sítě zahrnují. Jde o zákeřnější formu šikany, která postihuje mnohem širší oblast a má mnohem větší dosah. Kolář (2011) uvádí, že s kyberšikanou se musí pracovat, stejně jako se šikanou, dle určitých modelů řešení, ale za pomoci takových technických prostředků, které kyberšikanu odhalí. Nelze však opomenout fakt, že s rozvojem moderních technologií tato forma rizikového chování se bude objevovat stále častěji a jde o moderní způsob šikanování.

Řešení šikany dle Janošové a kol. (2016) je obsaženo a rámcově popsáno v pěti zásadních bodech:

- Pomoci šikanovanému žákovi a náprava vztahů ve třídě
- Přátelský rozhovor se třídou a následný postup dle MŠMT v rozhovorech s aktéry
- Vést rozhovor s žáky, kteří se oběti zastávají
- Akt omluvy, avšak pouze když bude šikanovaný chtít
- Klíčová je kooperace se třídou a začlenění vyčleňovaného žáka

2.2.2. **Vandalismus**

Jak uvádí internetový zdroj <https://sancedetem.cz/vandalismus> ve školním prostředí se nejčastěji jedná o formu vandalismu, kde jde o poškození majetku školy či majetku žáků. V tomto případě, je podstatné motivovat dítě k tomu, aby znalo hodnotu práce, nahradilo škodu a opět došlo k efektivnímu řešení problému.

V našich školách k vandalismu dochází velice často, neboť vlivem konzumního života naší společnosti si některé děti neváží věcí kolem sebe, považují je za samozřejmé a lehce nahraditelné, ať už jde o drobnosti, jako jsou půjčené učebnice, zapůjčené knížky z knihovny nebo pomůcky a depozitář školy. Pro některé rodiče je mnohem jednodušší cesta škodu škole nahradit finančně, než se osobně nebo spolu se svým dítětem angažovat na opravě. Tento přístup některých rodičů sám o sobě mnohdy vede žáky k lehkomyšlnému přístupu a vědomí, že to za ně někdo bez jakékoliv újmy vyřeší.

Právě v oblasti vandalismu je naprosto klíčová spolupráce školy s rodiči, jejich přístup a vedení dítěte k zodpovědnému chování a přijetí důsledku svých nesprávných činů.

2.3. **Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě**

Z pohledu hromadného rozšíření jde relativně o novou formu rizikového chování. Jde o úmyslné vystavení sebe nebo druhých vysokému nebezpečí, při

kterém může dojít k újmě na zdraví až k bezprostřednímu ohrožení života. Z pohledu školy se to týká např. výletů s dětmi (Miovský a kol., 2015).

2.4. Rasismus a xenofobie

Zde jde o projevy, které jsou mířeny ať už skupinou či jedincem proti menšině a zároveň mají charakter netolerance až nesnášenlivost vůči menšinám (Miovský a kol., 2015). Je nutné dětem vysvětlovat vzájemnou rovnost a to, že nikdo z nás není více či méně hodnotný než někdo druhý. Tento fakt je naprosto nezbytné dětem neustále opakovat a připomínat napříč všemi věkovými kategoriemi. Ve školách existují programy primární prevence zaměřené zejména na témata, jako jsou: respekt, úcta a tolerance. V těchto besedách se děti učí vnímat důležitost vzájemného respektu.

2.5. Negativní působení sekt

U tohoto typu rizikového chování vnímáme problematiku toho, že je dítě náchylné k tomu, aby určitá sociální skupina na něj negativně působila. Dítě se ocitá ve věku, kdy je náchylné k manipulativnímu chování a jednání z řad příslušníků sekty. Tato sociální skupina jasně stanovuje svá pravidla a velmi ostře se vymezuje. Členové zastávají jasný plán, díky němuž postupně s těmito osobami manipulují ba i dokonce je zcela sociálně izolují. (Miovský a kol., 2015).

Dle internetového zdroje <https://rizikovechovani.webnode.cz/prozaky/negativni-pusobeni-sekt/> dochází ke zneužití potřeb člověka v těchto oblastech:

- Přátelství
- Pocit jistoty
- Lichocení
- Nalezení smyslu života a poslání
- Alternativní způsob života

2.6. Sexuální rizikové chování

Tato forma rizikového chování je dle Miovského (2015) definována jako soubor chování, které je doprovázeno sexuálními aktivitami, které jsou spjaty s rizikem zdravotním a sociálním. U adolescentů je tato oblast z pohledu dospívání velmi důležitá, mělo by docházet například k pozitivnímu vnímání vlastní postavy, rozvoji povědomí v oblasti navazování vztahů, i otázky sexu. Lektori preventivních programů tohoto typu musí umět citlivě uchopit tato choulostivá témata ruku v ruce s ohledem na věkovou kategorii žáků. Je naprosto nezbytná spolupráce s třídním učitelem, který by měl lektorům poskytnout vhled nejen do klimatu třídy, ale případně upozornit na jednotlivce, kterých se toto téma může dotýkat citlivěji.

2.7. Prevence v adiktologii

Prevence v adiktologii má za cíl předcházet závislostnímu chování. Zaměřuje se na oblast užívání návykových látek, rizika, jež to obnáší a následky a dopady, které by případné užití návykové látky mohlo mít. Kalina a kol. (2008) označují za návykovou látku tu, která je chemicky upravená a má na lidský organismus negativní vliv. Ať jde o látky tlumivé, budivé nebo jiné, společná charakteristika je v tom, že po jejich užití vzniká návykový potenciál. Důležitým poznatkem je také to, že do této kategorie řadíme i nelátkové závislosti, kterými jsou gambling, závislost na hraní počítačových her a závislost na internetu.

Preventivní programy zejména na téma drog a alkoholu mají za cíl, aby žáci v rizikovém věku byli schopni např. zaujmout aktivní odmítavý postoj k nabízené látce, ať už se to týká nabídnutí cigarety, alkoholického nápoje nebo marihuany. Je důležité tuto schopnost v žácích posilovat a rozvíjet.

Situace bývá o to komplikovanější, pokud žák vyrůstá v rodině, kde se běžně s návykovou látkou nebo jinou nelátkovou závislostí setkává u svých rodičů, považuje tuto situaci za normální a přirozeným vývojem získávání vzorců

chování má tendenci ji aplikovat i ve svém životě. Takový žák mnohem obtížněji odolává nástrahám tohoto pro něj rizikového chování.

2.8. Spektrum poruch příjmu potravy

Oblast poruch příjmu potravy je též součástí prevence ve škole, spadá do prevence zdravotní. V důsledku negativního vnímání své postavy může docházet k rizikovému chování. V takovém případě je důležité u jedinců vzbudit a podporovat kladné sebehodnocení a pokoušet se zejména u dívek vyvracet tzv. ideál krásy, který může u adolescentů velmi změnit vnímání svého těla. U poruch příjmu potravy, jak uvádí Papežová a Hanusová (2012) je velmi obtížné pochopení tohoto problému okolím. Forem poruch je několik, jde o anorexii, bulimii a psychogenní přejídání. V tomto ohledu hraje velkou roli vnímavost učitele, zejména pedagog tělesné výchovy může identifikovat, že má žák problém. Ostatní projevy mohou být skryté, lze vyzorovat, že se dítě straní kolektivu, nechodí na obědy, dochází k narušení růstu a mnoho jiných indikátorů, které mohou signalizovat problém v jeho počátku.

2.9. Okruh poruch a problémů spojených se syndromem týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte

Poslední kategorií rizikového chování, kterou Miovský a kol. (2015) uvádí, jsou situace související se zjištěním, že jde o týrání dítěte, zanedbání péče o dítě nebo jeho zneužívání. Následky mohou být psychického i zdravotního charakteru. U takto postiženého dítěte se mohou projevit depriváční, výchovné i adaptační potíže. V tomto případě je na učiteli, aby včasné registroval tento druh problému a okamžitě na něj reagoval.

U všech těchto témat je nezbytná citlivost, empatie a silné porozumění. Je důležité s dítětem pracovat nejen na osobní úrovni, ale v případě závažného pochybení rodiny je nezbytné okamžitě podniknout i právní kroky ve spolupráci s příslušnými orgány (Orgán sociálně-právní ochrany dětí - OSPOD, Policie ČR).

Všechny tyto projevy rizikového chování je důležité postihnout a zaregistrovat včas, jak je popsáno v první kapitole. Zároveň je cílem realizace prevence na školách, aby se zcela předešlo nejlépe všem typům rizikového chování a také došlo k cílenému, systematickému a vhodnému řešení. Velmi důležitá je také v této oblasti a při těchto vzniklých problémech kooperace s rodiči, kteří by měli do značné míry se školou spolupracovat. Tím se nejlépe docílí toho, aby na samotné dítě měla prevence pozitivní vliv.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. METODIKA A CÍLE

Praktická část se zabývá konkrétními preventivními programy a rizikovým chováním u žáků na základních školách. Dále je zde zmíněn preventivní program, kterého jsem se s žáky, třídním učitelem a metodikem prevence účastnila. Formou kvalitativního způsobu šetření jsem absolvovala rozhovory s pedagogy, metodikem prevence a mluvčí Policie České republiky (dále jen PČR)..

Hlavním cílem praktické části je zjistit a reflektovat, jakým způsobem působí na žáky preventivní program. Zjistit pohled metodika prevence, na jaké oblasti rizikového chování se zaměřují ve škole, co spatřuje v současné době jako největší riziko a do jaké míry je spolupráce s pedagogy a rodiči úspěšná. Druhotným cílem je také zjistit pohled, co bylo během online výuky největším problémem pro samotného metodika a jaké nejčastější formy rizikového chování se objevovaly.

Na základě mé osobní účasti během preventivního programu, který byl zaměřen na oblast prevence v adiktologii, konkrétně na téma drogy a alkohol, dochází k přímé zkušenosti s konkrétním programem v rámci realizace plošné primární prevence.

Hodnocení realizace preventivního programu probíhá nejen z pohledu metodika, třídního učitele, ale zároveň je zde i návaznost na intervenci PČR. Zástupci orgánu PČR v čele s mluvčí policie v rámci prevence navazují na tento program a u žáků provádějí taktéž prevenci rizikového chování a já u této formy prevence mohla být opět aktivně přítomna.

Pro realizaci cílů praktické části byla zvolena forma kvalitativního výzkumu. Kvalitativní výzkum, jak definuje Hendl (2005) se vyznačuje tím, že výzkumník si při této formě výzkumu vybírá téma a výzkumné otázky. V průběhu výzkumu lze stanovené otázky doplňovat nebo upravovat, a proto tento výzkum je označován jako emergentní typ. Jde o výzkum dlouhodobějšího charakteru, kde dochází ke zkoumání veškerých podnětů, informací a zkušeností, které by mohly mít pro cíl výzkumu přínosný charakter. Následně dochází ze získaných informací k jejich analýze a interpretaci. Švaříček a kol. (2012) uvádí důležité poznatky ke struktuře výzkumných otázek. Je potřeba, aby byly výzkumné otázky vhodně formulovány,

provázány a zvoleny pro to vhodné metodologické postupy. Jak uvádí Chráska (2007), kvalitativní výzkum klade důraz na subjektivní hledisko výzkumu. Vychází se z filozofického směru fenomenologie, kde je důležitým aspektem jednání lidí a porozumění smyslu. Při realizaci výzkumu je nutné dbát na etické principy, kterými jsou například respekt ke všem zkoumaným, informovanost účastníků, zachování anonymity a důvěrnosti informací (Skutil a kol., 2011). Výběr vzorku pro tento výzkum probíhal na základě záměrného zvolení konkrétní třídy žáků, kde je výskyt rizikového chování vysoký a byl přímo doporučen metodikem prevence. Výzkumné metody, jež byly použity pro sběr dat, byly kvalitativní rozhovory, zúčastněné pozorování a skupinová diskuse.

3.1. Výzkumné otázky

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčastější?

Jakým konkrétním způsobem je realizována primární prevence na základní škole?

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

3.2. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor je tvořen třemi hlavními informanty zapojenými do první etapy výzkumu a poté dvěma dalšími, se kterými byly rozhovory provedeny následně pro hlubší porozumění situaci ve škole.

V první etapě byly vedeny rozhovory s metodičkou prevence, třídní učitelkou a mluvčí PČR.

Metodička prevence je učitelkou prvního stupně s patnáctiletou praxí. Ve své profesní kariéře učila též několik let žáky druhého stupně cizí jazyky, občanskou výchovu a výchovu ke zdraví. Metodikem prevence na základní škole je od roku 2017.

Třídní učitelka šesté třídy má aprobaci pro výuku anglického jazyka na 1. i 2. stupeň ZŠ. Též vystudovala teologickou fakultu a má vzdělání pro výuku etické výchovy, proto ve své třídě vyučuje vedle hlavního předmětu anglického jazyka i občanskou výchovu a výchovu ke zdraví. Jako učitelka pracuje devatenáct let.

Mluvčí PČR je u orgánu sedmnáct let. Primárně vystudovala učitelství pro 1. stupeň ZŠ, jako pedagog působila ve školství dva roky a poté nastoupila k orgánu PČR jako mluvčí. Pro oblast prevence u žáků na základní škole má díky svému vzdělání velmi dobré předpoklady.

Ve druhé etapě proběhly rozhovory se dvěma dalšími pedagogy. Pro lepší vhled a porozumění situaci ve škole byly vedeny rozhovory s třídními učiteli z 1. i 2. stupně ZŠ.

Třídní učitel sedmé třídy vyučuje jako své hlavní předměty matematiku a fyziku. Jeho pedagogická praxe je devět let.

Třídní učitelka páté třídy má s výukou žáků 1. stupně dvacetileté zkušenosti. Má vystudovaný obor učitelství pro 1. stupeň ZŠ a její současná třída je jejím čtvrtým třídnictvím.

4. PRŮBĚH A VYHODNOCENÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

Tato kapitola obsahuje průběh a následné vyhodnocení výzkumného šetření.

4.1. Průběh

Výzkumné šetření probíhalo nejprve osobní schůzkou s metodičkou prevence a formou rozhovoru bylo zjišťováno několik výzkumných otázek. Další otázky, které byly pokládány, jsou uvedeny taktéž ve vyhodnocení. Metodičkou prevence byla následně doporučena třída, kde se rizikové chování hojně objevuje a řeší. Na základě schůzky s třídní učitelkou této třídy mi byla nabídnuta osobní účast na preventivním programu a následná diskuse se žáky. Další fází výzkumného šetření, než proběhla osobní účast na předem plánovaném preventivním programu, bylo několik schůzek s třídní učitelkou. Paní učitelka mi poskytla informace nejen o rizikovém chování žáků její třídy, ale také mi umožnila citlivý vhled do prostředí a zázemí, ve kterém žáci vyrůstají proto, abych lépe porozuměla souvislostem, jež mnohdy mají na vzniku rizikového chování hlavní podíl. S mluvčí PČR, jež organizuje návazné preventivní programy, jsem měla osobní setkání a taktéž mi bylo umožněno se osobně účastnit jejich intervence ve škole. V neposlední řadě byly vedeny další rozhovory s třídními učiteli na téma rizikového chování. Účastníci výzkumného šetření byli obeznámeni a srozuměni s tím, že veškeré získané a poskytnuté informace budou použity pouze pro zpracování této bakalářské práce. Poznatky od účastníků šetření jsou uvedeny v anonymitě, s čímž byli všichni předem obeznámeni. Na základě výše uvedeného šetření poté proběhlo vyhodnocení a analýza získaných poznatků a zkušeností z šetření.

4.2. Vyhodnocení

Vyhodnocení je rozřazeno do podkapitol, dle posloupnosti ve výzkumném šetření.

4.2.1. Metodik prevence

Ze schůzky s metodičkou prevence jsem získala velké množství praktických informací, vyplývajících z její pětileté praxe. Poskytla mi své pohledy a názory, které vnímám jako velice zajímavé, přínosné a stěžejní pro mou práci.

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčastější?

Informantka v této části rozhovoru jednoznačně uvedla, že nejčastěji na škole řeší problémy šikany. Během školního roku se objevují zhruba dva nebo tři případy, kdy upozornění na problém přichází od samotných žáků nebo od rodičů, kterým se dítě doma svěřilo, ti se pak následně obrací na třídního učitele. Většinou jde o např. ostrakizaci neboli vyčleňování dítěte z kolektivu, protože je jiné, dítě se chová jinak než ostatní, ostatní ho nezačlení do skupiny na sociální síti, ve třídě dochází k pomlouvání nebo se o jedinci nesou lživé informace. *Nikdy se naštěstí, dle slov metodičky, na naší škole nestalo, aby šlo o šikanu fyzickou.* Dalším problémem je podle metodičky kouření. Doslova uvedla, že *téma elektronických cigaret je u žáků velká hrozba, jelikož žáci mají pocit, že jsou tyto cigarety méně škodlivé.*

Metodička nemluvila ale jen o konkrétních projevech rizikového chování, zmínila i problematiku vztahů mezi žáky. Právě z nestandardních vztahů může pramenit i budoucí nežádoucí chování. V postcovidové době, jak uvedla, *je na tento aspekt nutno brát velký zřetel. Žáci byli dlouhou dobu doma a neměli dořešené různé věci, nemohli společně komunikovat tváří v tvář, což způsobilo u některých následné vztahové problémy.* Je důležité, aby se tyto vztahy mezi dětmi monitorovaly a vše se řešilo za v čase. V období pandemie Covidu 19 uvedla, *žádný případ jsem neřešila, preventivní programy byly pozastaveny, neboť nebylo možné zaručit jejich efektivitu.* Apel směrem k žákům v této době přicházel převážně z médií, zaměřen na to, jak se chovat na internetu, jak si zabezpečit hesla, jaké informace sdělovat a nesdělovat.

Jakým konkrétním způsobem je realizována primární prevence na základní škole?

Typy a témata preventivních programů vybírá ve spolupráci s vedením školy metodička. Analyzuje zkušenosti z předešlých období a podle výskytu rizikového chování zvolí program, který je třeba. Uvedla, že zpracuje plán preventivního programu na školní rok a obeznámí s ním ostatní pedagogy na první pedagogické radě v září. V průběhu roku se může doplnit o aktuální témata. Výběr konkrétní organizace realizující preventivní programy je též v její kompetenci. Jak podotkla,

jediným vodítkem pro výběr je v současné době pouze předešlá zkušenost. Dříve byl orgánem MŠMT vytvářen seznam organizací, které byly doporučeny pro dobrou kvalitu, ale v současné době k dispozici není. Metodička tuto skutečnost postrádá, neboť to byla pro ni dobrá pomůcka při výběru, jak ověřit, zda organizace patří mezi prověřené a spolehlivé, poskytující kvalitní prevenci. Škola dlouhodobě spolupracuje s organizací Portus Prachatice a neziskovou organizací DO SVĚTA. V letošním roce nově navázala spolupráci s organizací EXIT TOUR. Programy uskutečňuje tato škola vždy na podzim a na jaře, časový harmonogram je velice náročný, neboť škola má v jednom ročníku čtyři až pět tříd. Uskutečnit prevenci pro deset tříd najednou tedy naruší chod standartní výuky na čtrnáct dnů.

Velkým limitem a největším problémem jsou finance. Ne vždy škola dokáže zajistit granty a získat dostatečnou částku. Někdy je nutné omezit preventivní programy jen na to nejnütnější. V takovém případě se škola zaměřuje na šikanu a návykové látky. Toto jsou, dle slov metodičky, *nejdůležitější témata, se kterými je potřeba žáky seznámit minimálně jednou za rok.*

V rámci prevence probíhá intenzivní spolupráce s PČR. Velkým benefitem orgánu PČR je, že prevenci provádí zdarma a není tedy vázaná na finanční možnosti školy. Neziskové organizace se vůči prevenci prováděnou policií ostře vyhraňují, poukazují na fakt, že policie využívá zastrasování a má příliš striktní přístup. Dle jejich argumentu, jde o represivní složku, která by provádět preventivní programy neměla. S tím metodička ostře nesouhlasí, neboť programy, které na škole proběhly v realizaci PČR, byly vždy velmi dobře propracovány. To, že uvádí příklady z praxe, ona sama kvituje.

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

Samotné zpracování primárních programů metodička chválí. Ty, které škola využila, jak uvedla, *byly vždy interaktivní, děti měly možnost podílet se během programu na různých úkolech a aktivně se zapojovat. Vždy byl vytyčen správný cíl, pozitivně formovány postoje a hodnoty žáků, vysvětlováno, jak se v různých situacích zachovat. U některých jedinců se však, jak metodička podotkla, stává, že na program nereagují a nemá na ně žádný efekt.* To však není chybou

programu. *Programy, jak uvedla, nejsou rozhodně vše zachraňující.* Mnohdy, bohužel vlivem špatného zázemí či nefunkční rodiny, je dítě vůči programu rezistentní.

Při vzniku náznaku rizikového chování kontaktují většinou metodičku sami třídní učitelé. Jak však smutně říká, *jsou ale i kolegové, kteří rizikové chování neřeší, přehlíží nebo ho zlehčují, případně se na mě obrátí a domnívají se, že mým zásahem a skutečnou intervencí se tento problém vyřeší.* Ne každý třídní je pak ochotný či schopný se třídou pracovat dál. Jak výstižně zhodnotila, *jde pak o nekonečný boj a žádné velké zlepšení se nekoná, obvykle se problém vrací a vyskytuje opakovaně.* Metodička, bohužel, také zaznamenává, že ne každý třídní respektuje její doporučení a pokyny, co by se se třídou mohlo dělat, na čem budovat a jaké aktivity zařadit např. na soudržnost kolektivu, na podporující klima. Spolupráce s takovými kolegy pak práci na prevenci komplikuje a limituje. Dobrou spolupráci s rodiči považuje též za klíčovou. Uvedla mi několik příkladů z možných přístupů rodičů. Někteří přiznávají, že doma dost často bojují s tím samým problémem, jiní naopak tvrdí, že chování jedince je doma úplně jiné. Největší obtíž je s rodiči, kteří nespolupracují nebo spolupracovat nevydrží. Jak dodala, *přesto, že na schůzce ve škole vše odsouhlasí, doma nekonají.* Pokud škola doporučí rodičům dětí, u kterých se vyskytlo rizikové chování, navštívení střediska výchovné péče, obvykle navštíví toto středisko jednou nebo dvakrát a nevidí-li okamžitou pozitivní změnu, další návštěva je pro ně obtěžující. Tady je to pak, jak říká, *běh na dlouhou trať.* Škola poskytuje rodičům jen doporučení, nemá žádné prostředky a mechanismy na to, aby ohlížela, zda doporučení dodržují.

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

Hlavním úskalím systému prevence a nejpálčivějším problémem jsou, dle metodičky, psychologové, respektive jejich nepřítomnost ve škole. Ne každá škola má svého psychologa, většinou předává pouze kontakt a doporučení, aby se rodič se svým dítětem objednal. Zdůraznila fakt, že *psychologů je málo a objednáací doby jsou i v řádech měsíců, což způsobuje, že efekt pomoci upadá.* Dalším úskalím je slabá zpětná vazba, informace o návštěvě psychologa a jeho

terapii škola nemá právo vyžadovat, zde vše záleží na dobré vůli rodičů, zda škola poskytne informace jako zpětnou vazbu či ne. Jak metodička zmínila, *kdyby škola měla svého psychologa, veškerá práce by byla snazší a pravidelná péče by byla mnohem efektivnější než tuto roli pomoci nechat na rodičích, kteří mnohdy tuto pomoc nezajistí.*

Bohužel tento problém souvisí i s nežádoucím chováním žáka mimo školu, škola nemá nárok na informace. Pokud dítě něco mimo školu provede např. krádež, kouření, opilost na zábavě, policie ani lékaři šcole tuto skutečnost neohlašují, ani nesmějí a v tom je skryt zásadní problém. Pokud by totiž metodik měl právo získat informace, že se dítě chová rizikově mimo školu, mohl by apriori podchytit toto potenciálně nežádoucí chování a ohlídat, aby k jeho rozvoji nedošlo i ve škole např. aby žák neokrádal spolužáky. Metodička mi uvedla, že *vše je v současné legislativě na dobrovolnosti rodičů, kteří takové údaje šcole sami málokdy poskytnou nebo se mylně domnívají, že je se situací pedagog obeznámen.*

Další velkou slabinou je čas, kdy je metodik k dispozici. Školní metodik má plný úvazek a potřebuje-li být s žákem či celým kolektivem problémové třídy, je to vždy na úkor jeho rozvrhu. Většinou tedy dojde jen na úvodní intervenci, zjištění situace, doporučení postupu, případně přizvání organizace s preventivním programem. Následná práce s kolektivem je na třídním učiteli. Metodik prevence, který je sám třeba třídním učitelem jiné třídy, pro toto nemá dostatečný časový prostor.

4.2.2. Třídní učitelka vybrané třídy s četným výskytem rizikového chování

Třídní učitelka mi uvedla, že v množství dvaadvaceti žáků se setkala během jednoho školního roku hned s několika projevy rizikového chování.

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčastější?

Paní učitelka uvedla, že ve své pedagogické praxi, kdy učí devatenáctým rokem a tato třída je jejím pátým třídnictvím, se setkala u žáků nejčastěji s náznaky šikany, sebepoškozováním a kouřením.

Popsala mi situaci dívky, u které se projevily problémy se sebestějšetím, které vyústily v sebestoškozování. V tomto případě prvotní problém zachytila matka dívky, která se obrátila na paní učitelku s prosbou o pomoc. Jak paní učitelka uvedla, *situace byla o to závažnější, že matka objevila deník dívky, ve kterém uváděla plán, jak cíleně odejít z tohoto světa*. Paní učitelka okamžitě situaci konzultovala s metodikem prevence. Ve spolupráci s maminkou dívky se domluvily na dalším postupu. Dívka se zúčastnila nejen sezení s metodikem, ale souhlasila i se schůzkou s externím psychologem, kterého metodik prevence zajistil ve spolupráci s krajským koordinátorem. Dívce i mamince bylo doporučeno odborné pomoci, což se ve spolupráci se školou podařilo. Dívka nyní pravidelně dojíždí na psychiatrii. Podtext celého příběhu spočíval ve skutečnosti, že dívka se cítila v rodině v pozadí, upřednostňována byla její starší sestra a dívka tímto nešťastným způsobem chtěla obrátit pozornost rodičů k sobě.

V téže třídě se objevilo u jiného děvčete klíčící záškoláctví. Paní učitelka zareagovala naštěstí promptně a včas, a proto se jí podařilo podchytit počínající záškoláctví u dívky v samém začátku. Dívka, žijící sama s matkou, zneužila její důvěřivosti a neobratnosti v používání mobilních technologií. Jak mi paní učitelka stručně situaci popsala, *dívka použila přístupová hesla k rodičovskému účtu a psala si sama omluvenky na odpolední doučování*. Pohoršující na tomto případě bylo, že důvody omluvenky byly nejen návštěva zubaře, ale i smyšlený pohřeb dědečka. Paní učitelka pojala podezření o nepravosti omluvenek a po telefonickém spojení s matkou se ukázalo, že omluvenky píše sama žákyně a matka o ničem neví. Dívka lhala nejen učitelům, ale i matce samotné, kde obráceně doma lživě uváděla, že doučování odpadlo. Podchycení tohoto problému nastalo včas díky spolupráci matky s třídní učitelkou. Po vzájemné domluvě jsou obě ohledně dívky více obezřetné a dívka dostala kázeňský trest. Paní učitelka mi uvedla i další problém rizikového chování, který se objevil v její třídě. Jak doslova řekla, *máme tu bohužel i problém rasismu a xenofobie. Nejednou jsem musela řešit náznaky rasistických poznámek vůči romskému spolužákovi a též v době počátku války na Ukrajině narážky na národnost a původ žáka ruské národnosti*. Na základě těchto konfliktů, vedle několika extra třídnických hodin, proběhly i hodiny intervence s metodikem prevence, kde

žákům byla připomenuta pravidla správného kamarádství a způsoby řešení konfliktů. Na základě často se opakujících, byť drobných, neshod mezi žáky byl pro žáky, ve spolupráci s metodikem prevence, objednan vhodný preventivní program. Jednalo se o čtyřhodinový blok v režii externích lektorů neziskové organizace DO SVĚTA na téma: Respekt, Úcta, Tolerance, kde žáci společně pracovali, diskutovali a následně refleктоvali své chování.

Ve třídě se vyskytl i závažný případ, kdy chlapec udeřil vědomě a opakovaně dívku do obličeje. I tento čin může být skrytým počátkem vzrůstajícího agresivního chování, na kterém musí paní učitelka ve spolupráci s rodiči pracovat.

Jak smutně poznamenala, *tím, ale výčet rizikového chování v mé třídě nekončí, objevují se i další problémy.* Paní učitelka má podezření na další možný zárodek rizikového chování vzhledem k sociálnímu prostředí, ve kterém někteří žáci vyrůstají, jedná se o kouření a alkohol. Dle jejích slov byl velmi vhodně zařazen právě pro žáky této věkové kategorie unikátní preventivní program s názvem Revolution train, kterého se její třída zúčastnila a já s nimi.

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

Proběhlé programy považuje paní učitelka vždy za přínosné, neboť, jak řekla, *jsou nejen oživením klasické výuky, ale umožňují žákům pracovat a přemýšlet o palčivých tématech jinak než ve školních lavicích.*

Žáci absolvují preventivní výukové programy akreditované MŠMT, jejichž realizaci pro školu zajišťuje právě metodik prevence. Téma, na které se preventivní program zaměřuje, preventista konzultuje s třídním učitelem proto, aby byl pro konkrétní třídní kolektiv pozitivním přínosem.

Třídní učitelka spatřuje jako největší plus fakt, kdy škola a rodiče vzájemně spolupracují. Ve chvíli, kdy dojde k objevení problému rizikového chování, jak doslova uvedla, *táhnou za jeden provaz. Pokud se totiž rodiče i škola ocitnou na stejné lodi, mohou jet stejným směrem.* V situacích, kdy původ rizikového chování dítěte má své jádro v rodině a kdy je právě rodina a sociální prostředí, v němž dítě vyrůstá jeho důvodem, nastává situace velice obtížná.

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

Největší úskalí současného preventivního systému spatřuje paní učitelka v tom, že ne ve všech školách je přítomen školní psycholog, který by měl větší časový prostor pro kompetentní řešení těchto rizikových projevů u žáků. V současné době totiž žáků s problémy přibývá, což bylo samozřejmě způsobeno i covidovou separací. Jak řekla, *bylo by žádoucí, aby v každé škole byl povinně zaměstnán školní psycholog na plný úvazek.*

4.2.3. Mluvčí PČR

Z rozhovoru s mluvčí PČR vyplynulo několik zajímavých skutečností, které na základě svého působení v roli preventisty zažila, vnímá a hodnotí.

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčastější?

Mluvčí PČR poukázala na konkrétní problematiku, s níž se setkává nejčastěji v oblasti prevence žáků základních škol, a to kouření elektronických cigaret, alkohol a další návykové látky.

Jakým konkrétním způsobem je realizována primární prevence na základní škole?

Realizace preventivních programů v režii PČR probíhá formou besed. Na základě oslovení metodika prevence dané školy přijedou do školy s připraveným programem zacíleným na konkrétní rizikové chování, například prevence rizikového chování v dopravě, prevence užívání návykových látek či prevence kriminality mládeže apod.

Jak zdůraznila, *je třeba dávat pozor na způsob přibližování autentických případů dětem.* Hovořit o konkrétních kauzách mluvčí považuje za nesmírně důležité. Během jejich preventivních programů policisté žákům uvádějí konkrétní skutečné případy z blízkosti jejich školy, bydliště, obce či daného okresu, neboť to žáky nejvíce emočně zasáhne, což je žádoucí. Je zde však třeba velice pečlivě zvážit hranici podávaných informací, co lze a co je dobré žákům vysvětlit, aby nedošlo naopak k opačnému efektu, kdy by obráceně byly poskytnuty žákům

návodné kroky, jak například zákon obejít nebo co je ještě možno činit bez právních postihů. *Takový efekt by byl naprosto nežádoucí, a proto je nutné velmi obezřetně zvážit míru podávaných informací, jak opakovaně upozornila.*

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

V první řadě mi uvedla, že *existují dvě skupiny žáků. Účinek preventivního programu závisí na tom, do jaké skupiny žák spadá. Je totiž skupina žáků, u nichž bohužel z různých důvodů ani preventivní program nic nezmůže a efektivita takového programu je u těchto dětí naprosto nulová.* Velice často je hlavním viníkem nevhodně fungující prostředí a zázemí, ve kterém dítě vyrůstá. *Nicméně, i jehlu v kupce sena lze někdy zázračně nalézt a za to, to vždy stojí,* dodala. Preventivní programy jsou zacílené proto vždy na všechny žáky.

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

Velkou slabinu systému programů primární prevence spatřuje mluvčí PČR zejména v oblasti jejich financování. I zde totiž figuruje fakt komerce, kdy ne všechny nabízené preventivní programy dosahují správné kvality a efektivnosti. Proto je třeba pečlivě a zodpovědně vybírat nejenom druh a zaměření preventivního programu, ale také jeho poskytovatele a zaměřit se i na reference práce lektorů některých organizací, které sice mají akreditaci MŠMT, ale ne vždy odvádějí kvalitní práci.

4.2.4. Ostatní třídní učitelé

V rámci svých návštěv ve škole jsem měla možnost promluvit i s dalšími dvěma pedagogy.

Nejprve jsem vedla rozhovor s třídním učitelem sedmého ročníku, který mi uvedl, že v kolektivu jeho třídy v letošním školním roce řešil i on několik případů, které spadají do rizikového chování.

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčtenější?

Ve třídě pana učitele bylo nejpálčivějším problémem dlouhodobé záškoláctví žákyně, která měla přes 300 neomluvených hodin a její situace byla řešena všemi možnými intervencemi s výchovným poradcem, metodikem prevence, schůzkami s rodiči i ve spolupráci s OSPOD. Výsledné řešení, kdy dívka byla soudně svěřena do péče otce, který přistoupil ke svým rodičovským povinnostem zodpovědněji než matka, se ukázalo jako přínosné, neboť se podařilo zajistit její pravidelnou docházku do školy. *Situace není zcela ideální, ale je na dobré cestě,* dle slov učitele.

Vedle toho se v téže třídě vyskytl případ se žvýkacím tabákem a kouřením. Protože však žáci nebyli přistiženi přímo v budově školy, jsou kompetence pedagoga omezené. Pan učitel uvedl, že ve spolupráci s metodikem prevence posílili práci s kolektivem této třídy, kde společně probrali s žáky problematiku související s užíváním návykových látek. Avšak, jak posléze dodal, *dotyční chlapci si velice dobře uvědomují a hlídají, aby neporušili školní řád, protože vědí, že nošení cigaret a podobných látek je ve škole zakázané.* Zakázat jim však kouřit ve volném čase a mimo areál školy mohou jen rodiče, škola v tomto ohledu může působit pouze apelem a radou. Zásadní je zde spolupráce s rodiči, která bohužel v tomto případě není příliš vstřícná. Role učitele a preventisty zde spočívá především v tom, zaměřit se na prevenci a ohlídat, aby dotyční žáci nezmanipulovali ostatní ve svém okolí a tento jev se mezi dětmi nerozšířil.

Jakým konkrétním způsobem je realizována primární prevence na základní škole?

Pan učitel mi popsal systém realizace prevence na jejich základní škole. Zmínil spolupráci s metodikem prevence, se kterým konzultuje aktuální problémy, které se ve třídě vyskytnou. Společně pak promýšlejí možné postupy. Jeho třída každý rok absolvuje preventivní program zaměřený na jedno palčivé téma, na jehož typu se domlouvá on s metodičkou. Spolupráci s metodikem si chválí. Jak uvedl, *ve dvou se to lépe táhne.* Je dobré pro každé řešení problémové situace či vyvstalého aktuálního problému mít někoho ke spolupráci.

Znovu uvedl, že při práci s třídním kolektivem *za klíčové považuje, aby problémoví žáci negativně neovlivnili a nestáli k sobě ostatní členy kolektivu a aby se problém ve třídě nerozšířil ve větším měřítku.*

Ukázal mi ve škole v hlavním vestibulu nástěnku, kde jsou prezentovány připravované preventivní programy, jsou zde i aktuální články, kontaktní telefony a místa, kam se žák v případě nesnázi může obrátit.

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

Preventivní programy, které se na toto zaměřují jsou přínosné především v tom, že je žákům riziko a rizikové chování znovu a znovu připomínáno. Žáci se učí modelovým situacím a zkoušejí, jak by mohli zareagovat. Kolektivní besedy dávají žákům prostor o těchto tématech přemýšlet. Často uváděné příklady z praxe jim ukazují odstrašující příklad, který na ně mnohdy působí nejefektivněji.

V případě zmiňované nástěnky, která je, dle pana učitele, vhodně umístěna na hlavní chodbě, hned vedle schránky důvěry, podotkl jednu věc. *Vím o tom, že někteří z žáků mé třídy aktivně využili již této možnosti.* V minulých letech jejich podněty, které se ve schránce objevily jako anonymní upozornění na problém, mohly být pak efektivně řešeny a problémy třídy byly včas podchyceny. I tato jednoduchá forma prevence je přínosná pro případné objevení a podchycení skrytého problému. Kontaktní telefony uvedené na nástěnce formou odtrhávajících štítků čas od času také mizí. I z toho je zřejmé a pro metodika prevence je to signálem, že ve škole je někdo, kdo hledá pomoc nebo se nad otázkou pomoci někomu jinému zamýšlí.

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

Pan učitel mi uvedl, že v jeho případě největší slabinu realizace prevence vnímá v tom, že u některých jedinců je zcela bez dopadu. Pokud je totiž jejich již vzniklé rizikové chování tolerováno rodiči nebo je z pozice rodiny lhostejný přístup a rodina nespolupracuje, nemá zde školní prevence téměř žádný efekt.

Poslední rozhovor pro doplnění informací o situaci na 1. stupni byl veden s třídní učitelkou páté třídy.

Jaké typy rizikového chování jsou podle zkušeností informantů nejčtenější?

Paní učitelka mi ve stručnosti uvedla, že v letošním školním roce se nesetkala s žádným případem rizikového chování. Kolektiv její třídy funguje letos naprosto bezproblémově. Zároveň však zdůraznila, *že se zde zúročila její dlouhodobá práce se třídou a třídním kolektivem.*

Jakým konkrétním způsobem je realizována primární prevence na základní škole?

Veškeré náznaky počínající například šikany, utlačování jednotlivce zbytkem kolektivu apod. se vždy v její třídě včas řešily. Tyto projevy byly zachyceny a se třídou bylo pracováno tak, aby se nerozbuřily. S žáky bylo pracováno v rámci třídnických hodin i mimoškolních aktivit tak, aby se podpořila soudržnost kolektivu. Paní učitelka uvedla, *že vždy zařadila nějakou hru zaměřenou na podporu sociálních vazeb a vztahů ve třídě, vzájemnou spolupráci dětí, toleranci k odlišnostem, odlišným názorům a hledání kompromisního řešení.*

Jak hodnotí informanti přínosnost realizace prevence?

Vysvětlila mi, že práce třídního učitele na prvním stupni je v tomto ohledu přehlednější, neboť třídní učitel se svou třídou tráví téměř celý vyučovací den, včetně přestávek. Všimnout si tedy i prvních malých náznaků počínajícího rizikového chování, je v kolektivu žáků prvního stupně jednodušší. Žáci prvního stupně jsou velmi hraví a dají se vhodně zvolenou hrou podnítit k žádoucímu chování a jednání. Jak paní učitelka uvedla, *často nechávám děti sepisovat žebříček hodnot a ten pak společně v kruhu rozebíráme. Děti to velmi baví a učí se jednak formulovat své postoje, ale zároveň vnímají i ty ostatní a společně pak mluvíme o tom, jak by to ideálně mělo být.*

Jaká slabá místa prevence budou informanti pojmenovávat?

Paní učitelka z prvního stupně upozornila na fakt, že na druhém stupni je preventivní práce se třídou mnohem obtížnější, neboť třídní učitel je ve své třídě jen omezený počet hodin. Upřímně poznamenala, *já si neumím představit, být se*

svou třídou časově v tak malém kontaktu. Ovlivnit návyky již zformovaného kolektivu nebo zde podchytit nově klíčící podoby rizikového chování je na druhém stupni značně obtížnější.

5. DISKUSE

V této části dochází ke shrnutí veškerých výsledků výzkumného šetření a ke srovnání s publikovanými texty.

První výzkumná otázka zjišťovala, jaké typy rizikového chování se u žáků nejčastěji vyskytují.

Na základě zjištěných dat patří kouření a užívání návykových látek právě mezi nejčastější rizikové chování. Dle dat, která uvádí Centrum prevence a léčby závislostí na tabáku u dětí a adolescentů, je v současné době aktivně kouřících dětí a mládeže do 18-ti let 250 000. Je nesmírně důležité působit na jedince i skupiny. Díky prevenci je možné tuto formu rizikového chování výrazně omezit. Jak uvádí studie dostupná z <https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-8697601/Cannabis-Smoking-joints-occasionally-teenager-damage-brain-study-warns.html?ito=social->, pokud dojde k užívání návykové látky v brzkém věku dětí, může se u jedinců objevit značná ztráta kognitivních funkcí mozku. Tato hrozba by měla být dostatečným motivem k potlačení chuti na první cigaretu. Mnohdy jsou riziková chování provázaná. Kouření za školou je často prvním impulzem k záškoláctví, které se mezi žáky též hojně vyskytuje. Nejčastěji je spjato s nefunkčním zázemím rodiny, kdy si dítě nekontrolovaně může trávit svůj čas, jak chce.

Narušené či nesprávně fungující vztahy jsou obavou každého třídního kolektivu, jak informanti uvedli, a mohou být potencionálním předchůdcem šikany. Může to začínat vše nevinně formou posměšků, vyčleňování jedince z kolektivu apod. S tím souvisí i další aktuální problém. Rychlý rozvoj digitálních technologií jde ruku v ruce s prudkým nárůstem rizika kyberšikany. Na tuto oblast je stále více upozorňováno. Jak uvádí výzkum projektu E – bezpečí, v roce 2018 se s některou formou kybernetické agrese setkalo více než 40 % respondentů výzkumu. Tato data jsou alarmující a značně znepokojivá. Nutnost prevence a seznamování dětí s riziky na internetu je v současné době také jednou z hlavních priorit MŠMT. Stejně tak orgán PČR má samostatné oddělení prevence.

Informanti též několikrát zmínili sebepoškozování, vyskytuje se častěji u dívek, které tímto nešťastným demonstrativním způsobem vyjadřují svoji vnitřní

nespokojenost. Mnohdy jde jen o experiment zážitku z bolesti ve spojení s psychickou úlevou. I zde je potřeba včasná pomoc okolí.

Druhá výzkumná otázka zjišťovala, jakým způsobem je realizována primární prevence na konkrétní základní škole.

Veškerá primární prevence na škole probíhá v souladu s pokyny, pravidly a nařízením, které udává MŠMT ve své strategii a akčním plánu primární prevence rizikového chování dětí a mládeže. Metodik vytváří pro každý školní rok plán prevence. Škola, s jejímiž pedagogy a metodičkou jsem vedla rozhovory, spolupracuje se třemi organizacemi (Portus Prachatice, DO SVĚTA, EXIT TOUR), které se na oblast primární prevence v tomto regionu zaměřují. Kooperuje i s orgánem PČR, jehož oddělení prevence též programy prevence připravuje a realizuje.

Preventivní programy organizací probíhají nejčastěji ve čtyřhodinových blocích formou besed vedených lektory. Programy PČR jsou koncipovány s větším zaměřením na trestně právní oblasti, aby si žáci osvojili i právní odpovědnost.

Překvapivě jsem zjistila vzájemný rozkol názorů na metodologii preventivních programů. Zástupci organizací připravujících programy primární prevence vytýkají PČR, že jako represivní složka by prevenci neměla vůbec provádět, vnímají jejich provedení jako formu zastrašování a výhrůžek. Zástupci orgánu PČR naopak berou uvádění kazuistiky žákům jako naprosto klíčové. I metodička vnímá předkládání příkladů z praxe jako velmi důležité. U některých dětí, jak se shodli dotazovaní pedagogové, forma apelu a silně emotivního odstrašujícího příkladu je někdy jediným způsobem, který žáka posune v jeho pohledu a vnímání na nebezpečnost rizikového chování. K tomuto názoru se přikláním i já, neboť jsem na vlastní zkušenost mohla vnímat reakce a následnou reflexi žáků na proběhlé preventivní programy Revolution train a Tvoje cesta načisto, návazný program PČR. Odstrašující případy na děti působily velice silně.

Jsou preventivní programy přínosné a v čem?

Preventivní programy jsou velmi přínosné, na tom se shodli všichni dotázaní. Důležité je, že probíhají pravidelně a žákům se tak problematika rizikového

chování neustále připomíná. Dále je velmi prospěšné, že se v průběhu celého základního vzdělávání žáci setkávají postupně se všemi klíčovými tématy primární prevence. Opakovaně se tedy zamýšlejí nad zásadními tématy a problémy jejich věku. Příhodnost témat je zvažována dle věkové kategorie žáků, ale především na základě aktuálně palčivých otázek a problémů, které se jich dotýkají, což je opět velmi přínosné. Kladným a důležitým aspektem je také to, že děti tyto programy absolvují v kolektivu, mohou tak sledovat reakce ostatních a učit se mnohé ve vzájemné interakci.

Z uskutečněných rozhovorů s výše uvedenými informanty i z mé osobní zkušenosti, kdy jsem byla přítomna na dvou preventivních programech spolu se třídou, jsem vysledovala způsob, jakým se nejčastěji přínosnost preventivních programů ověřuje.

Přínosnost preventivních programů většinou zjišťují přímo lektori daného programu, nejčastěji formou dotazníků, které jsou okamžitou návaznou reflexí na proběhlý preventivní program. Pedagogové školy následně ověřují u svých žáků dopad a přínosnost programu většinou formou diskuse či přímými otázkami, kterými zjišťují, jak se žákům program líbil, v čem je nejvíce oslovil či překvapil a zda ho hodnotí oni sami jako zajímavý.

Samotná prevence je dlouhodobý proces. Její efektivitu, a to jaký má dopad, učitelé sledují neustálým monitorováním vztahů a problematiky ve třídě. Někdy je klíčovou informací i zpětná vazba od rodičů, o jejíž důležitosti se metodička i pedagogové zmínili.

Při realizaci preventivního programu je klíčová jedna věc. Je žádoucí, aby byl při takovém programu s žáky třídy přítomen třídní učitel, měl možnost žáky pozorovat v jejich chování i to, jak fungují v rámci kolektivu a při práci s jinými lektory. Přítomnost třídního učitele na preventivním programu s žáky jeho třídy je důležitá proto, že on je ten, kdo by měl své žáky znát co nejlépe a s kolektivem pak nadále pracuje. Preventivní programy mnohdy slouží pedagogům jako dobrý odrazový můstek pro následnou práci s žáky, která je směřuje k uvědomění si zodpovědnosti za vlastní život. Učitelé téma absolvovaného programu pak dále využívají jako námět slohových prací, úvahy či dopisu, propojení může být i s výtvarnou výchovou.

Externí lektoři, kteří mají na starosti realizaci preventivních programů uvádí jako žádoucí a doporučují, aby třídní učitel byl programu přítomen. Vedení školy však tuto věc někdy podceňuje a zajistí na preventivní program přítomnost pedagoga, který pouze dozoruje a žáky vlastně nezná.

Paní učitelka, s jejíž třídou jsem absolvovala preventivní program Revolution train, byla sama požádána lektory, aby vyplnila dotazník a ohodnotila zpětnou vazbou daný program z pohledu přítomného pedagoga. S žáky pak ona sama následně diskutovala a udělali jsme společně jakousi besedu a shrnutí.

Mluvčí PČR využívá ke zpětné vazbě též písemnou formu dotazníků adresovaných přímo žákům. Jejich dotazníky mívají dvě části. Jednu vyplňují žáci před programem, zaměřuje se na otázky, které chtějí zjistit, co všechno už žák ví. Druhou částí dotazníku jsou otázky po programu, ve kterých se cílí na konkrétní vědomosti, aby se zjistilo, zda si žák určité věci zapamatoval či osvojil. Například u programu Tvoje cesta načisto zjišťovali otázky typu: Co je přestupek? Pokud někdo podá dítěti alkohol či prodá cigarety je to ... (legální, protiprávní, nevím)? Dotazník je součástí celkové evaluace preventivního programu, je anonymní a zaměřuje se na vytipování toho, co programem bylo dětem jasně předáno a v čem naopak, pokud označí možnost nevím, stále tápají. Jako poslední dotaz bývá často samotné hodnocení programu žáky známku 1-5, jako ve škole. Někdy zde bývá, většinou u starších žáků, i prostor pro otevřené odpovědi.

V čem spatřujete největší slabinu systému primární prevence?

Zásadní slabinou je absence psychologa na škole, legislativně není dáno, že ve škole musí tato pozice být. Všichni informanti tuto skutečnost zmínili a též uvedli, že by povinná pozice psychologa na každé škole byla opravdu žádoucí. Psychologů je málo a objednací doby jsou velmi dlouhé, což přináší značné komplikace a limituje realizaci psychologické terapie, která je pro některé typy rizikového chování nezbytná a žádoucí.

Další slabinou je financování konkrétních programů primární prevence. Rozpočet na prevenci je omezen. Zda škola konkrétní program objedná, závisí vždy na tom, jestli má na něj finanční prostředky. Nemá-li je z rozpočtu obce, musí se pokusit získat grant nebo podporu z nějakého projektu. Je tedy do značné míry závislá na

manažerských schopnostech svého ředitele. U dlouhodobé spolupráce a včasné objednávky jsou ceny za programy nižší, ale některé jiné projekty jsou i tak finančně velmi náročné. Například výše zmiňovaný preventivní program Revolution train patří mezi finančně náročnější. Je unikátní a má z řad pedagogů, preventistů i žáků ryze pozitivní ohlasy, přesto ne každá škola si tento program pro své žáky může dovolit.

Další úskalí v prevenci přichází, pokud nespolupracuje rodina. Aby prevence byla účinná, je nutná vzájemná kooperace školy a rodiny. V případě problému pak táhnou za jeden provaz.

Nakonec je nutné připomenout i úskalí GDPR (General Data Protection Regulation). Ochrana osobních dat a údajů je dnes vysoce hlídána a předepsána legislativou. Značně však ztěžuje nutnou potřebu zpětné vazby ve sdělování informací mezi školou a ostatními institucemi. Pokud se dítě chová mimo školu nesprávně, mělo by se to ve škole vědět, aby se dalo předejít případným problémům stejného typu ve školním kolektivu. Současný systém GDPR má tedy také slabiny a v tomto případě prevenci komplikuje, neboť sdělení informace o případném rizikovém chování žáka mimo školu je nyní pouze na dobrovolnosti rodičů.

ZÁVĚR

Bakalářská práce analyzuje zkoumané poznatky a teoretický rámec v oblasti primární prevence a její realizace.

Teoretická část vymezila poznatky, které byly podloženy odbornou literaturou a uvedenými zdroji informací. První kapitola vymezila, co je primární prevence, její dělení a jakou roli zastává metodik prevence. Druhá kapitola se zaměřila na charakteristiku forem rizikového chování.

Praktická část se soustředila na kvalitativní výzkum, jehož cílem bylo identifikovat formu rizikového chování, kterou metodik prevence a třídní učitelé řeší nejčastěji. Jakým způsobem a jak vybírají, hodnotí a reflektují uskutečňované preventivní programy. Co je v oblastech primární prevence přínosné, a naopak jaké jsou slabiny systému.

Šetřením bylo zjištěno, jak na konkrétní skupinu žáků působí preventivní program zaměřený na problematiku závislostí, jemuž jsem byla spolu s nimi osobně přítomna. Následné absolvování návazného preventivního programu navíc přineslo propojení prevence ve vztahu k právnímu povědomí.

Všechny cíle bakalářské práce byly naplněny. Bylo zjištěno, že nejčastější formou rizikového chování u žáků základní školy je kouření, šikana, kyberšikana, záškoláctví a sebepoškozování. Škola má možnost zrealizovat preventivní programy na konkrétní téma pro kolektiv každé třídy, avšak je nutno podotknout, že samotný program není vše zachraňujícím řešením. Programy primární prevence jsou hodnoceny pozitivně a jsou rozhodně v realizaci prevence přínosem. Je žádoucí, aby primární prevence probíhala u všech žáků pravidelně a cílilo se na aktuální problémy, které se mezi žáky vyskytují. Interaktivní formu, kde žáci mají možnost se zapojit, spatřuji jako nejefektivnější poskytovaný způsob. Kazuistika, přibližování dětem skutečně reálných případů, má též velký efekt. Vedle toho je nutno však poukázat i na slabiny systému. Největším problémem je absence psychologa na škole. Poskytnout dítěti neprodlenou pomoc a okamžité řešení by bylo více než žádoucí. Školní psycholog přítomný ve škole každý den by byl velkým přínosem. Důležité je dobře vyřešit financování, komerční prostředí mnohdy může přinést negativní dopad na samotnou realizaci prevence. Nespolupráce ze strany rodiny též prevenci limituje. Zlepšením

provázanosti poskytování informací mezi školou a ostatními institucemi by též přineslo pozitivní zlepšení.

Primární prevence ve škole je postavena na všímavosti pedagogů i žáků samotných, zda včas zaregistrují a podchytí potenciální problém. Úspěšnost realizace prevence na základních školách pak stojí na kvalitní spolupráci všech zúčastněných.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Helus, Z. (2015). *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Charvát, M., a kol. (2012). *Čtyřúrovňový model kvalifikací stupňů pro pracovníky v primární prevenci rizikového chování ve školství*. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze ve Vydavatelství TOGGA.

Chráška, M. (2007). *Metody pedagogického výzkumu*. Praha: Grada Publishing.

Janošová, P., a kol. (2016). *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada.

Kohout, R., Karchňák, R. (2016). *Bezpečnost v online prostředí*. Karlovy Vary: Biblio Karlovy Vary z. s.

Kalina, K., a kol. (2008). *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada Publishing.

Kolář, M. (2011). *Nová cesta k léčbě šikany*. Praha: Portál.

Kraus, B., a kol. (2001). *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.

Miovský, M., a kol. (2015). *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.

Miovský, M., a kol. (2015). *Prevence rizikového chování ve školství*. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.

Miovský, M., a kol. (2015). *Programy a intervence školské prevence rizikového chování v paxi*. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.

Miovský, M., a kol. (2015). *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování*. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze v Nakladatelství Lidové noviny.

Nešpor a kol. (1999). *Zásady efektivní primární prevence*. Praha: Sportpropag.

Papežová, H., Hanusová J. (2012). Poruchy příjmu potravy. Praha: Klinika adiktologie a 1.LF UK a VFN v Praze ve Vydavatelství TOGGA.

Procházka, M. (2019). *Metodik prevence a jeho role na základní škole*. Praha: Pasparta Publishing.

Skutil M., Průcha J., (2011). *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. PORTÁL s. r. o.

Švaříček, R. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.

Vágnerová, M. (1997). *Psychologie problémového dítěte*. Praha: Karolinum.

Vávra, J. (2021). Prevence. *Proměny primární prevence*, 18(1), 34-36.

Internetové zdroje

Dailymail.co.uk (n. d.). *Keep off the grass: Smoking even an occasional cannabis joint as a teenager can damage your brain, study warns* Dostupné z: https://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-8697601/Cannabis-Smoking-joints-occasionally-teenager-damage-brain-study-warns.html?ito=social-facebook&fbclid=IwAR3ShkSFHy32bhOGTsOYmb7Xrmp4QjsIGQv7o4bjhIHyrRIG0rrB_xc0pHI

E-bezpečí.cz (2008-2022). *Kyberšikana*. Dostupné z <https://www.e-bezpeci.cz/index.php/rizikove-jevy-spojene-s-online-komunikaci/kybersikana>

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2013-2022). *Metodické dokumenty (doporučení a pokyny)*. Praha: MŠMT. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny>

Nemocniceostravavitkovice.agel.cz (2022). *Centrum prevence a léčby závislosti na tabáku u dětí a adolescentů*. Dostupné z: <https://nemocniceostravavitkovice.agel.cz/pracoviste/oddeleni/detske-oddeleni/informace-pro-pacienty/zavislost-na-tabaku.html>

P-centrum.cz (2018). *Centrum primární prevence*. Dostupné z <http://www.p-centrum.cz/elearning/>

Rizikovechovani.webnode.cz (2011). *Negativní působení sekt*. Dostupné z: <https://rizikovechovani.webnode.cz/pro-zaky/negativni-pusobeni-sekt/>

Sancedetem.cz (2011-2022). *Vandalismus*. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/vandalismus>

Sancedetem.cz (2011-2022). *Záškoláctví*. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/zaskolactvi>

Socialni-prace.webnode.cz (2008). *Záškoláctví*. Dostupné z <https://socialni-prace.webnode.cz/zaskolactvi/>

Sstzmoh.cz (n. d.). *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže*. Dostupné z: https://www.sstzmoh.cz/dokumenty/mpp/narodni_strategie_primarni_prevence_2019_2027.pdf

Zákon č. 561, 2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). (2005).